

INHOUD

Vooraf 7

- 1 Eindelijk weer een echte maaltijd 10
Thuis bij Dennis en Chantal; Aukje in de schuldsanering
- 2 Het Boodschappenproject 26
Nolda Schepers en haar vrijwilligers
- 3 Schipperen, wachten en uitstellen 40
Bij Angela en Erik
- 4 ‘Wil je het ideale of het realistische scenario?’ 55
Over schuldhulpverlening, budgetbeheer en schuldregelingen
- 5 De bijstand 74
Over de verzakelijking van het sociale vangnet;
de belangrijke rol van de bijstandsconsulent
- 6 Spaarzaamheid en inzicht 97
Lisette en Gea kunnen beiden rondkomen van de bijstand. In principe
- 7 Een toevluchtsoord voor woninglozen en vrije types 118
Camping De Pooksbelten; op bezoek bij de ouders van Erik

- 8 Nooit een gezellige verjaardag 138
Bij Sandra en Patrick en bij de ouders van Dennis, Angela en Sandra
- 9 ‘Met omstandigheden heb ik niets te maken’ 167
De deurwaarder; belemmeringen en misverstanden bij de Stadsbank
- 10 Verlangen naar een normaal leven 185
Het Boodschappenproject heeft het druk; de toekomstdromen van Angela
- 11 Altijd allenig 195
Dennis vertelt over zijn leven; de financiële chaos is niet meer te overzien
- 12 ‘De kinderen gaan dezelfde toekomst tegemoet’ 214
Over wat hulpverleners wel en niet kunnen bereiken; de ouders van Chantal
- 13 De kleine wereld van de woonkamer 231
Opnieuw op bezoek bij Aukje
- 14 Matrassen, havermout en sinterklaascadeautjes 244
Op stap met Nolda Schepers; over gradaties van goedgeefsheid
- 15 De discussie over armoedebestrijding gaat door 254
Over verantwoordelijkheid en betutteling; het niet-gebruik van voorzieningen; een debatavond in Almelo
- Tot besluit 276
- Verklarende woordenlijst 284

VOORAF

Laat ik het maar meteen zeggen: armoede is een lastig begrip. Of je iemand arm noemt, hangt af van wat je onder arm verstaat, en daarover zijn, zo heb ik gemerkt, heel wat discussies te voeren. Die discussies hebben vaak een morele ondertoon en laten vooral veel zien over de manier waarop de sprekers oordelen over de medemens en de maatschappij.

Je kunt armoede ook objectief definiëren, namelijk door een inkomensgrens te hanteren. Dit is wat onderzoekers en beleidsmakers doorgaans doen. Het meest recente *Armoedebericht* van het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek, van november 2006, becijfert dat ruim 10 procent van de Nederlandse huishoudens onder de armoedegrens leeft: deze huishoudens hebben een inkomen van maximaal 105 procent van de norm die geldt voor algemene bijstand en – voor vijfenzestigplussers – de AOW. Een groot deel van de mensen in deze groep ontvangt een bijstandsuitkering. Ongeveer een derde van alle arme huishoudens zit langdurig in de armoede: vier jaar of (veel) langer. Verder blijkt uit het onderzoek dat vooral eenoudergezinnen met minderjarige kinderen een hoog risico op armoede hebben.

Daarnaast wordt uit allerlei rapporten duidelijk dat onder de mensen met de laagste inkomens de financiële problemen aan het

toenemen zijn. De laatste jaren is door media en door politici veel aandacht besteed aan het alsmaar groeiende aantal mensen dat met ernstige schulden te kampen heeft. Instellingen voor schuldhulpverlening kunnen de toestroom van cliënten soms nauwelijks aan.

Ik was benieuwd naar de verhalen achter de cijfers in de krant, naar de personen over wie de gegevens gaan. Via via kwam ik met deze mensen in contact. Ik luisterde naar hun ervaringen, leerde hun dagelijks leven kennen. Daarnaast ging ik op bezoek bij instanties waarmee zij vanwege hun inkomenssituatie te maken hebben en bij hulpverleners die hen terzijde staan.

Zo keek ik in Lelystad mee bij een bureau voor schuldhulpverlening, woonde ik er op de rechtbank schuldsaneringszaken bij en ging ik met een bewindvoerder mee op huisbezoek. In een aantal Friese dorpjes sprak ik met ouderen die slechts met veel moeite de eindjes nog aan elkaar wisten te knopen. In Amsterdam leerde ik allochtone, voornamelijk Marokkaanse, gezinnen kennen die het onder uiterst schamele omstandigheden moesten zien te rooien.

In Almelo kwam ik in aanraking met het Boodschappenproject, een vrijwilligersproject dat levensmiddelen brengt naar mensen in financiële nood. Ook maakte ik er kennis met – autochtone – families waarin sociale en economische achterstand van generatie op generatie wordt doorgegeven. In deze categorie bevinden zich de mensen die al bij hun geboorte kansarm zijn; het zijn de mensen die achterblijven als het, zoals nu, goed gaat met de werkgelegenheid, en overblijven in de bestanden van de uitkeringsinstanties. Hun kinderen gaan meestal een leven met even weinig perspectief tegemoet.

Ik raakte zo gefascineerd door deze zogeheten erfelijke armoede dat ik besloot er mijn onderzoek op te concentreren. Een logische, volgende stap was het hele boek te situeren op de locatie waar ik dit onderwerp onderzocht.

De aanvankelijke keuze voor Almelo berustte voor een groot deel op toeval. Ik had net zo goed op een andere plek kunnen belanden. Dat ik er, nadat het toeval zich had voltrokken, voor koos me daadwerkelijk op Almelo te richten, komt vooral door de gastvrijheid die ik er ontmoette en de plezierige omstandigheden waaronder ik er mijn werk kon doen. Toch is Almelo, een middelgrote stad in een middelgrote gemeente van ruim 72000 inwoners, in dit boek vooral een decor. Zelfs het feit dat Almelo al jarenlang voorkomt in toplijstjes van armste steden en wijken, doet niet echt ter zake. De verhalen die ik er heb opgetekend hadden zich, als variaties op hetzelfde thema, op talloze andere plaatsen in Nederland kunnen afspelen.

De meeste ‘armen’ over wie ik hier schrijf heb ik zo’n anderhalf jaar gevolgd. Ik ben hun uiterst dankbaar voor de openhartige manier waarop ze mij in hun leven hebben toegelaten. Om redenen van privacy heb ik hun andere namen gegeven dan ze in werkelijkheid hebben. Ook de namen van de hulpverleners van Aveleijn zijn, op hun eigen uitdrukkelijk verzoek, gefingeerd.

De personen die in dit boek aan het woord komen zijn niet de enigen die ik heb gesproken. Vele anderen – ‘ervaringsdeskundigen’, hulpverleners en beleidsmakers – hebben geholpen bij het bepalen van mijn koers of het leggen van contacten en hebben als klankbord gediend voor mijn bevindingen.

Alle mensen die, op voor- of achtergrond, hebben bijgedragen aan dit boek, wil ik daar graag en zeer hartelijk voor danken.

Mirjam Pool

Amsterdam, oktober 2007

1

EINDELIJK WEER EEN ECHTE MAALTIJD

Onderuitgezakt zit Dennis Piek aan zijn computertafel te telefoneren. Hij draait een beetje heen en weer op z'n bureaustoel, krabt aan een wondje op zijn arm, vlak onder een tattoo van een panter. Hij gaapt, zegt ja en nee, mompelt dat het dan maar moet. Zijn vriendin Chantal zit op de bank met haar hoofd te schudden.

‘Oké dan, ajuus.’ Hij gooit zijn mobieltje naast het toetsenbord en bromt: ‘Ze komen eten.’

‘Vanavond?’ vraagt Chantal.

Dennis knikt en laat een boer.

‘Het kan niet,’ zegt Chantal. Er verschijnen vlekken in haar gezicht. Meteen zet ze baby Jake van haar schoot op de bank en loopt langs de eettafel naar het keukenblok. Zonder duidelijk doel begint ze spullen te verplaatsen op het overvolle aanrecht. Over een van de kastdeurtjes loopt een plakkerig spoor dat vliegen aantrekt.

‘Patrick zegt dat ze komen,’ roept Dennis (25) vanaf zijn stoel bij de pc. ‘Ze hebben het nog steeds niet rond met de soos.’

‘Ik dacht dat ze deze week eindelijk weer zouden beuren.’

‘Blijkbaar dus niet.’

Chantal – 22, bleek en mollig, Dennis’ naam staat slordig in haar arm getatoeëerd – is van haar stuk gebracht en aan het redderen geslagen. Veel resultaat heeft het niet. Ze loopt met een vaatdoekje naar het tafeltje bij de bank, maar laat het daar liggen

zonder de ketchup en de kruimels shag op te vegen. Ze wil een pak sap wegzetten, stoot daarbij een bus babyvoeding om in de gootsteen die ze vervolgens niet opruimt. In de kleine leefruimte die dit jarendertig-arbeiderswoninkje biedt, trekken haar drie kinderen continu de aandacht. Baby Jake probeert van de bank te kruipen, zoontje Jeremy van vier is zijn tweejarige zusje Janice aan het klieren. Als Chantal Jeremy bij de arm pakt, begint hij zo hard te gillen dat ze van ellende maar weer teruggaat naar het keukenhoekje en een smerig etensbord van gisteren in de vuilnisbak leegschraapt.

Vader Dennis neemt een slok bier uit zijn beugelflesje en schreeuwt naar zijn oudste kind dat hij stil moet zijn. Het helpt, heel even.

Chantal moppert tegen hem dat hij Patrick had moeten afpoeiëren. Ze mogen best langskomen, Dennis' zus Sandra en haar vriend Patrick, maar niet om te eten.

‘Maar ze komen wel,’ zegt Dennis. ‘Ik kan er ook niks aan doen.’

Mopperig zet hij op zijn computer een liedje van de Twentse volkszanger Alwie Kroeze aan dat hij zojuist heeft gedownload. Hij baalt ervan dat hij gisteren aan zijn vader heeft verteld dat het maandgeld van de Stadsbank binnen was. Vandaag weten Sandra en Patrick het dus ook en willen er meteen van profiteren. Als broer en zwager kan hij niet weigeren. Hij wil geen gedonder in de familie, heeft bovendien voor een deel dezelfde kennissen als Patrick. Iemand niet helpen, weegt zwaar en zou als een lopend vuurtje rondgaan.

‘We doen het gewoon als de vorige keer,’ zegt hij tegen Chantal. ‘Wees nou maar kalm. Er is niks aan de hand.’

Chantal zet voor de kinderen de tv op Nickelodeon en neemt zuchtend weer plaats op de bank. Hoewel er ruimte genoeg lijkt, moet ze vlak naast mij zitten.

De eerste keer dat ik hier kwam, koos ik de verkeerde hoek en zakte direct weg in de kapotte vering. Chantal schaamde zich, maar Dennis sloeg zich op z'n knieën van plezier.

‘Dit zoek je toch?’ vroeg hij schaterend. ‘Ik zei toch dat je bij ons aan het goede adres was.’

Het is maar wat je goed noemt, maar in dit geval heeft hij gelijk. Ik ben nieuwsgierig naar de praktijk van de armoede. Ik wil weten wat het betekent om niet te kunnen rondkomen van je geld, hoe het dagelijks leven van minimagezinnen eruitziet achter de anonieme voordeuren. Ik ben op zoek naar de gezichten achter de kale cijfers in kranten en rapporten. Dennis en Chantal behoren tot die gezichten. Ze leven met drie jonge kinderen van een bijstandsinkomen waar – deels terecht en deels door administratieve fouten – ook nog eens een flink deel op wordt ingehouden, ze hebben torenhoge schulden, zitten bij de Stadsbank in een budgetteringstraject, krijgen van een liefdadigheidsproject eens per twee weken een boodschappenpakket, en hebben geen enkel perspectief op verbetering.

Ze zijn deze situatie gewend. Als kind hadden ze het beiden niet veel anders. Dennis slaat zonder morren maaltijden over om op die manier zijn kinderen te kunnen laten eten. Zijn eigen vader deed dat vroeger net zo voor hem en zijn zusjes.

Vanavond willen ze eindelijk weer eens goed gaan eten. Met hun eigen gezin, van hun eigen geld. Vanochtend hebben ze het maandgeld gepind dat de Stadsbank momenteel voor hen weet vrij te houden. Ze hebben nu zeventig euro ‘in de tuk’. Met een euro of veertig – een tientje houden ze achter de hand voor de rest van de maand, de andere twintig gaat naar een kennis die al een tijdje nogal dwingend zijn lening komt terugeisen – zijn ze langs verschillende supermarkten gegaan om een voorraadje aan te leggen voor de komende vier weken. Ze hebben Bambix gekocht, koekjes en drinken voor de kinderen, vissticks en ander diepvriesspul, een kilo-aanbieding verse hamburgers en de currysaus waar ze beiden zo gek op zijn.

Bier voor Dennis kon er niet meer af, maar hij heeft goede drinkmaten in de buurt die graag met een kratje bij hem langsko-

men. Met hen heeft hij de afspraak dat degene die het ruimst in zijn geld zit, z'n bier met de anderen deelt. Om zelf zijn aandeel te kunnen leveren, doet hij zo nu en dan een handeltje in het een of ander of fixt hij tegen betaling een computer. Zolang ze zo weinig geld krijgen van de Stadsbank, vindt hij dat hij alleen met extra inkomsten zijn alcoholverslaving mag onderhouden. Het geld van de Stadsbank is voor zijn gezin.

Chantal voelde zich eerder vandaag nog zo goed over al dat eten in huis. Ze keek ernaar uit om als een echt gezin om de tafel te zitten. Voor vanavond is er appelmoes en diepvriesspinazie, aangevuld met een pot rode kool uit het boodschappenpakket van vorige week. Ze wil hamburgers bakken en jus uit een zakje maken voor over de aardappelen. Voor toe is er afgeprijsde vla met chocoladebolletjes. Ze had het zich zo mooi voorgesteld: de kinderen zouden eindelijk eens rustig zijn bij het avondeten, Dennis zou niet boos hoeven worden en ze zouden het einde van de maaltijd halen met hen alle vijf nog aan tafel. Nu ze weet dat Patrick en Sandra en hun baby'tje Marcia langskomen, is het bij voorbaat al verziekt.

Patrick en Sandra staan er nog slechter voor dan zij. Officieel, tenminste. Omdat Patrick weigert te gaan werken, worden ze al tijden gekort op hun bijstandsuitkering en hebben ze de afgelopen twee maanden zelfs helemaal geen geld gekregen van de sociale dienst. Dat is natuurlijk belachelijk – Chantal vindt het misdadig hoe de soos gezinnen kapotmaakt – maar Patrick liegt dat hij barst als hij zegt dat hij niet aan centen kan komen. Van Sandra vindt ze het niet erg; die zit met de baby en kan er verder niets aan doen. Maar Patrick, die altijd een grote bek heeft en zo kan zeiken over dat het vies is hier in huis en dat ze niet goed voor de kinderen zorgen, die kan ze wel schieten. En het is wel leuk en aardig dat hij hen alvast terug uitnodigt voor over een poosje, hij weet zelf ook wel dat daar toch niets van komt. Patrick en Sandra wonen aan de andere kant van Almelo en Dennis en Chantal hebben al sinds jaar en dag geen geld voor een strippenkaart. Op de enige

fiets die ze bezitten kunnen ze natuurlijk nooit met hun vijven, en lopen zit er ook niet in. Dennis zegt dat hij dat door z'n fysieke kwalen niet volhoudt, en buiten dat: vier kilometer heen en terug met drie jengelende kleine kinderen en maar één kinderwagen...?

Zoontje Jeremy heeft de tv harder gezet. Om te laten zien wie de baas is, overstemt Dennis hem met de muziek op z'n computer.

'Ik ga naar Melissa,' roept Chantal.

'Nee. Jij gaat niet naar Melissa. Als mijn zus komt, ga jij niet naar je eigen zus.'

'Ik heb geen zin in Patrick.'

'Ik ook niet, maar ze komen toch.'

Onder de herrie van schietende spacewezens en een refrein over de mooie nachten van Barbados, maakt Chantal een begin met de aardappels. Ze schilt ze en snijdt ze tot frietjes die ze straks, als Patrick en Sandra zijn gearriveerd, zal bakken in een pan met oude zonnebloemolie. Daar moeten ze het maar mee doen. Ze biedt geen vlees aan, geen groente, geen toetje.

Meer is er niet, zal ze zeggen, en Dennis verzint wel iets over een cashbetaling aan deurwaarder Tijhuis, of iets anders waar ze direct hun geld aan moesten uitgeven. Mocht Patrick wantrouwend de keukenkastjes opentrekken – wat hij al eens heeft gedaan – dan zal hij geen spoor vinden van de boodschappen die vandaag zijn gekocht. Het eerste wat Dennis en Chantal gaan doen als ik weg ben, is alle nieuwe aankopen op de bovenverdieping verstoppen onder hun bed. Later, nadat de gasten vertrokken zijn, halen ze de spullen weer naar beneden en maken ze nog iets extra's klaar om hun maag te vullen. Iets lekkers, waar ze echt zin in hebben. Als het ervan komt, tenminste. De vorige keer was de avond geëindigd in ruzie en hadden ze er pas de volgende dag weer aan gedacht dat er spullen uit de koelkast en de diepvries onder hun bed lagen.